

Motion till riksdagen

1988/89: So251

av Bengt Westerberg m. fl. (fp)

Barns livsvillkor

Barnen är det bästa vi har. De är hopp och löften för framtiden, samtidigt som de har en omedelbarhet och förankring i nuet, som vuxna ofta saknar. Barnen måste vara inspirationskällor också i det politiska vardagsarbetet. Om vi ger barnen en bra start i livet ökar möjligheterna till en ljusare framtid.

Föräldrarna har ett stort ansvar för barnen. De skall, förutom mat och kläder, ge dem kärlek, trygghet, tradition, kultur och värderingar. Men föräldrarna äger inte barnen, det kan ingen göra. Samtidigt som de fostrar barnen måste de respektera dem som självständiga individer.

Föräldrarna har ansvaret för barnens uppväxt och fostran. Samhället skall på skilda sätt stödja dem i denna deras uppgift. Detta är folkpartiets utgångspunkt, när vi föreslår vårdnadsbidrag, höjt barnbidrag och en utbyggd barnomsorg.

Det måste också vara samhällets uppgift att skydda barn från att fara illa. Svenska barn har det i allmänhet internationellt sett bra. Det återstår dock mycket att göra innan barnen kommit i nivå med vuxna t. ex. i fråga om rätts- och integritetskydd. Många barn råkar ut för olycksfall och andra kroppsskador i en miljö byggd av vuxna för vuxna utan hänsyn till barns begränsningar och behov. I en konfliktfylld värld är det många barn som kommer i kläm och försummas.

Mitt i välfärden finns barn som har det utomordentligt svårt – barn som lever i social misär och ensamhet, blir vanvårdade, misshandlade eller sexuellt utnyttjade. Det finns också barn som inte bara far illa utan också gör illa. För alla gäller att samhället ibland tvingas överta föräldrarnas uppgift att vårda, skydda och fostra.

Denna motion koncentrerar sig i första hand på åtgärder för barn som drabbats på nämnda områden. Andra aspekter på barnens situation behandlas i bl. a. folkpartiets motioner om kultur, skola, u-landsbistånd och familjepolitik.

Barnolycksfall

Vi har i Sverige med framgång lyckats bekämpa svåra sjukdomar hos barn. Utvecklingen har tyvärr inte varit lika gynnsam när det gäller att motverka olycksfall. Barnolycksfallen överstiger i absoluta tal antalet rapporterade arbetsolyckor. Det krävs lika många liv genom barnolycksfall som genom olyckor i arbetslivet.

En undersökning visade att 200 000 barn under 15 år varje år skadades så svårt att sjukhusbesök eller motsvarande var nödvändigt. Av dem måste ca 15 000 barn läggas in för vård. Olycksfall – inte minst inom trafiken – svarade för nära hälften av den totala dödligheten i landet. För barn över 1 år utgjorde olyckor den största enskilda dödsorsaken. Rent mänskligt innebär det sorg och livslångt lidande för många. Ekonomiskt innebär detta stora kostnader för samhället.

I runda tal sker en tredjedel av skadorna i hemmet, en tredjedel i lekmiljön nära hemmet och en tredjedel utanför hemmiljön. Bland 10–15-åringar sker hälften av alla olyckor i skolan. Den främsta olycksorsaken är utformningen av den fysiska miljön. Undersökningar har visat att majoriteten av olycksfallen hade kunnat förebyggas på planeringsstadiet med enkla medel utan större kostnad. Det är oförsvarligt att inta en passiv låt-gå-mentalitet – "inget hjälper när olyckan är framme", "det var nog meningen", "det har ju inte hänt något än".

En sådan inställning är otänkbar när det gäller att skydda vuxna till liv och lem. Arbetarskyddet föreskriver t. ex. att inte bara arbetsolyckor utan även tillbud skall utredas och åtgärdas. Detta är väl motiverat eftersom man påvisat att varje olycka inom industrin i genomsnitt föregåtts av tre tillbud.

Skolmiljön

Det är angeläget att reglerna för skyddsarbetet i skolan uppmärksammas. Det är dubbelt så vanligt att elever drabbas av olycksfall i skolan som att vuxna skadas i arbetslivet. Bakom en stor del av de s.k. "olycksfallen" döljer sig våldshandlingar mellan elever.

Elever skadas även på grund av brister i arbetsmiljön, i form av dålig ventilation och städning, mögel samt byggnadsmaterial, som avger ångor med ogynnsam effekt. Detta bidrar till att 20–30% av skolbarnen har allergiska symtom. Vissa av dem har svår astma med ständig medicinerings och trötthet som följd. Buller, trängsel, bristfälliga hygienutrymmen, stress på grund av brister i arbetsorganisation och arbetsinnehåll samt belastningsskador på grund av felaktig arbetsställning är andra vardagsproblem.

Brister i arbetsmiljön kan ha en förödande effekt på undervisningsresultatet för enskilda elever. Den arbetsmiljölagen som antogs 1978 omfattar därför även skolelever från årskurs 7. Skolöverstyrelsen fick i uppdrag att utreda hur lagen borde tillämpas. I SÖ:s rapport 1980 "Elevernas medverkan i arbetet med skolans arbetsmiljö" står att läsa:

Enligt arbetsmiljölagen omfattas elever från och med högstadiet av lagen. Elever på låg- och mellanstadiet är således undantagna. Det är emellertid väsentligt att kontinuitet präglar undervisningen om arbetsmiljöfrågor. Sådana bör behandlas på lågstadiet i den dagliga undervisningen. Barn kan därigenom fostras till ansvar för och omsorg om sig själva och andra. Upp genom årskurserna kan eleverna ges ett ökat ansvar och undervisningen därigenom fördjupas.

SÖ föreslog att regeringen skulle vidta de författningsmässiga åtgärder som fordras för att i enlighet med förslaget ge eleverna formella möjligheter att medverka i skyddsarbetet. Det föreslogs bl. a. att åtgärder skulle vidtas för att få en fungerande utbildning av elevskyddsombud. Ärendet ligger kvar hos utbildningsdepartementet sedan snart nio år.

Arbetsmiljölagen är en ramlag, som måste kompletteras med tillämpningsföreskrifter, om lagen skall få avsedd effekt. När det gäller att skydda vuxna till liv och hälsa har detta aldrig ifrågasatts. Trots att arbetsmiljölagen gällt för skolelever från årskurs 7 i tio år har lagen inte kompletterats med tillämpningsföreskrifter eller allmänna råd. Detta är ytterst beklagligt.

Registrering av skador

En grundförutsättning för att olyckor och även skador pga mobbning mellan barn skall kunna förebyggas är att det finns ett enhetligt system för registrering och rapportering av olyckor. Socialstyrelsen har fått i uppdrag att ta initiativ till registrering av samtliga skadefall som kommer i kontakt med hälso- och sjukvården. Det är viktigt att statistiken utformas så att den fångar upp även de för barn speciella riskerna.

Skyddsombud

Endast i några få kommuner finns barnskydds- eller barnmiljökonsulenter till en kostnad av mindre än 1 miljon kronor. För att förebygga skador på våra arbetsplatser, som leder till ungefär lika många dödsfall och läkarbesök finns ca 100 000 skyddsombud till en kostnad långt över 1 miljard kronor.

I vårt land finns en heltäckande barn- och skolhälsovård. Föräldraorganisationen Hem och skola fungerar som värdefull resurs inom skolans värld. Många värdefulla initiativ har tagits inom barnhälsovårdens och skolans ram för att förebygga olycksfall. Det finns idag en öppenhet och beredskap för åtgärder mot olycksfall, som gör att man med relativt enkla medel bör kunna bygga upp en effektiv skyddsorganisation.

I många skolor fungerar redan idag elevskyddsombud. Denna organisation bör byggas ut så att den blir heltäckande. För mindre barn bör föräldrar kunna utbildas till och fungera som barnskyddsombud inom t. ex. ett bostadsområde. Att föräldrar är villiga att medverka och ta ansvar framgår bl. a. av det s. k. Falköpingsprojektet, där man inom en tvåårsperiod fick en minskning av skador genom olycksfall med nästan en tredjedel. Andelen småbarnsföräldrar som uttryckte intresse för att förebygga barnolycksfall, ökade från 15 % till 65 % parallellt med att antalet skador bland barn upp till tre års ålder halverades.

Misshandel

Misshandel av barn och kvinnor är vanligare än vad man i allmänhet kan tro. Av en nyligen publicerad SCB-rapport framgår att antalet polisanmälda fall av barnmisshandel har ökat kraftigt de senaste åren. Anmälda fall av misshandel av barn i åldrarna 7–14 år ökade t.ex. med 51 procent 1986–87. För barn i åldrarna 0–6 år var ökningen 25 procent. Gemensamt för familjevåld i alla former är att de inblandade parterna i många fall försöker dölja problemen. Det finns därför inga exakta siffror. Av troligen hundratusentals misshandelsfall varje år leder omkring 10 000 till polisanmälan. Vid en granskning av journaler rörande 453 kvinnor som vårdats för skador på Huddinge sjukhus befanns 29 procent vara misshandlade. Hälften av kvinnorna hade hemmavarande barn. I flertalet fall hade dessa bevittnat misshandeln av modern. I en fjärdedel av fallen hade också barnen misshandlats.

Vid en granskning av drygt 1 200 barnolycksfall i Norrbotten framkom att 20 procent av skololyckorna har orsakats av våld från en elev gentemot en annan. Skolöverstyrelsen anger i ett yttrande 1986 "Fysiskt våld mellan elever förekommer ofta, även medvetet våld. Det är därför angeläget att snabbt finna former för ett arbete att höja elevernas säkerhet." En grundförutsättning för att mobbning eller skada pga våld mellan barn skall kunna åtgärdas är att orsaken till skadan upptäcks, att det dokumenteras hur skadan uppkommit och att uppföljning sker med förebyggande insatser.

Det är av stor vikt att vårdpersonal är lyhörd för tecken som tyder på att skador uppkommit genom misshandel eller genom våld mellan barn och att de aktivt medverkar till att den onda cirkeln bryts.

Riktlinjer för handläggning när barn misstänks ha blivit misshandlade finns sedan många år. Vikten av en noggrann beskrivning av skadans utseende och ålder betonas. Fotografering av skadan och skelettröntgen för att dokumentera ev frakturer av skiftande ålder rekommenderas. Det behövs dock förnyad information och utbildning angående barnmisshandel, eftersom riktlinjerna hunnit falla i glömska på många håll.

Misshandlade kvinnor och barn berättar sällan spontant om sin situation. Personal måste våga fråga hur skadan uppkommit även när misshandel är möjlig orsak. En förutsättning för att våga fråga är att man är beredd att ta emot ett förtroende och har kunskap om hur situationen skall hanteras. Personalen måste vara väl insatt i de resurser som finns och kunna informera om möjligheter till inläggning, om kontakt med kvinno- och socialjour och olika typer av samtalsbehandling.

Alla skador skall dokumenteras noggrant så att ett utförligt underlag finns tillgängligt för ett ev rättsintyg. Ofta förnekas misshandel vid första vårdtillfället. En detaljerad beskrivning av skadorna är trots detta värdefullt som underlag i ev senare rättsintyg vid upprepade misshandel.

Riksdagen har beslutat att en länsvis registrering skall genomföras av samtliga skadefall som kommer i kontakt med hälso- och sjukvården. Avsikten är att förbättra underlaget för förebyggande insatser i samhället.

När vårdpersonal systematiskt börjar registrera alla skadors omfattning och orsak kommer sannolikt flera fall av skador än hittills orsakade av våldshandling att upptäckas. Det är av stor vikt att de kunskaper om skador pga våld som kan erhållas via registrering tillvaratas på ett konstruktivt sätt. En uppföljning av verksamheten bör därför ske ur den aspekten. Detta bör riksdagen ge regeringen till känna.

Mot. 1988/89
So251

Sexuella övergrepp

Brottslighetens utveckling i vårt land är oroväckande. All varligast är kanske sexuella övergrepp mot barn som förövas av barnet närstående personer.

I dessa fall är problemen regelmässigt både många och svåra. De berör på ett djupgående sätt barnet som brottsoffer och den närstående gärningsmannen men också familjen i övrigt.

Av grundläggande betydelse är att helst samtliga sexuella övergrepp kommer till myndigheternas kännedom för erforderliga åtgärder. Därför måste socialförvaltningarna åläggas anmälningsplikt till polismyndighet vid sådana brott. Härfter gäller det att klarlägga vad som hänt mellan gärningsmannen och brottsoffret, oftast fadern och dottern. Denna utredning är förknippad med stora svårigheter. Därför är det nödvändigt att samordna rättsväsende, socialförvaltning och aktuella vårdinstanser. Dessutom måste utredningen handhas av särskilt intresserad och utbildad personal, inte minst på polis- och åklagarsidan. Vid denna utredning måste man också i största möjliga utsträckning utnyttja möjligheterna att göra videoinspektioner.

Följande grundprinciper bör gälla för dessa ärendens handläggning:

- Barnet skall ges skydd mot ytterligare övergrepp, även mot påtryckning och repressalier.
- Barnet skall få vård och behandling för såväl fysiska som psykiska skador.
- Barnets familj skall erbjudas stöd och erforderlig behandling för skador.
- Myndigheterna skall medverka till att utredningen blir så snabb och skonsam som möjligt för alla i familjen.
- Åtgärder skall samordnas så att myndigheterna inte hindrar eller försvårar varandras utredningar.

En samverkansmodell med fasta rutiner skulle bäst kunna garantera en tillfredsställande gemensam bas för såväl sociala som rättsliga åtgärder.

Betydelsen av samarbete mellan berörda samhällsinstanser har kraftigt betonats från många håll. Flera rapporter har också avgivits om sådant samarbete. På olika håll prövas också skilda samarbetsmodeller.

Här torde det arbete som bedrivs av en arbetsgrupp vid BRÅ vara av särskild betydelse för att skapa bl. a. samarbetsmodeller som syftar till att underlätta upptäckt av övergrepp och förbättra utrednings- och behandlingsrutiner. Detta arbete måste nu påskyndas så att en samarbetsmodell är färdig att tillämpas redan från hösten 1989.

Personligt skydd

Mot. 1988/89
So251

Det är naturligtvis särskilt angeläget att barn åtnjuter största möjliga skydd mot brottsliga angrepp. Ett allmänt skydd skapas genom Brottsbalkens hot om straff för brott mot barn. Vidare finns numera laglig möjlighet att genom besöksförbud skydda barn mot trakasserier. Effektiviteten i dessa besöksförbud måste dock förbättras, vilket också föreslås i annan folkpartimotion.

Dessutom bör i riskfallen barnets identitet och uppehållsort kunna hemlighållas. Så kan ske genom att allmänna handlingar sekretessbelägges eller avidentifieras i dessa delar, att missbruk av datalagrad personinformation förhindras och att byte av personnummer möjliggöres.

Det bör särskilt betonas att barnets skydd bör omfatta även skolsituationen och att barnets skydd ofta förutsätter ett effektivt personligt skydd även för dess vårdnadshavare.

Barn vid skilsmässa

Familjesplittring i form av skilsmässa i äktenskap och separation i sambandeförhållande blir allt vanligare i vårt samhälle. Denna splittring skapar nästan alltid problem för alla berörda om än på olika sätt. Här inbegrips tiotusentals barn. Detta kan i vissa fall leda till problem som kräver samhällsinsatser. Främst gäller det då inom socialpolitiken. Inom familjerätten handlar det ytterst om relationerna inom familjen. Av särskilt intresse är då mannens relationer till familjen och speciellt till barnen redan under samlevnaden. Rättspolitikerna utgör naturligtvis ingen universalmedicin för lösning av familjens relationsproblem, men ett bra rättsregelsystem kan vid skilsmässosituationer underlätta lösningen av vårdnads- och umgängesfrågor i samförstånd eller i sista hand genom rättegång.

Gällande rätt

Barn står i princip under vårdnad av båda föräldrarna. Denna gemensamma vårdnad fortsätter även efter skilsmässa men kan upplösas genom dom på begäran av föräldrarna eller någon av dem. Avgörande vid valet av vårdnadshavare blir barnets bästa. Den förälder som inte blir vårdnadshavare kan få umgänge med barnet efter vad som är bäst för barnet.

Samförståndslösningar

Skilsmässa kan vara den enda utvägen när relationsproblemen är djupa och irreparabla. Men i familjer med barn måste man anstränga sig särskilt för att söka samförståndslösningar på frågor som är avgörande för barnen, alltså vårdnad och umgänge. Att samförståndslösningar kan uppnås är också betydelsefullt när det gäller att för barnet förhindra negativa följder av föräldrarnas separation och för att skapa förutsättningar för ett fortsatt samarbete mellan föräldrarna i viktigare frågor som rör barnet. Ett instrument för att uppnå sådana lösningar kan vara sk samarbetssamtal, där

socialförvaltningarna genom kontakter med föräldrarna söker lösa separationsproblemen på bästa sätt för alla parter utan uppsplitnande rättegångar.

I många kommuner drivs sådan samtalsverksamhet sedan flera år på försök utan rättslig reglering. Vid vårdnads- och umgängestvister borde samtal normalt föregå domstolshandläggningen. Riksdagen har under våren 1987 begärt en utvärdering av verksamheten med samarbetsamtal. Denna utvärdering som ännu inte redovisats måste påskyndas och överlämnas senast den 1 juli 1989.

Interimistiska förordnanden

I många familjemål om vårdnad och umgänge krävs s. k. interimistiska beslut, alltså förordnanden som skall gälla tills vidare och fram till dom i målet. Många problem är förknippade med dessa beslut. Till en början nöjer man sig i lagen med att beslutet är "skäligt" utan uttrycklig koppling till vad som är bäst för barnet. Vidare fattas dessa beslut ofta på bristfälligt beslutsunderlag utan ens ett snabbyttrande av socialnämnden och av relativt oerfarna domare. Samtidigt blir ett sådant förordnande ofta styrande för den slutliga domen. Självklart borde det krävas erfarenhet att handlägga sådana mål och dessutom bättre utredningsunderlag för besluten. Men framför allt är det angeläget att det skapas en möjlighet att i vårdnadstvister interimistiskt förordna om vem av föräldrarna som skall handha den faktiska vårdnaden av barnet utan att någon ändring i rättsligt hänseende görs beträffande föräldrarnas gemensamma vårdnad. Genom ett beslut som avser enbart barnets bostad skulle det gå att undvika ett mer eller mindre prejudicerande beslut i vårdnadsfrågan på ett stadium då utredningen ännu är ofullständig. Man bör inte heller bortse från att ett sådant begränsat beslut också kunde öka möjligheten för parterna att bli ense om hur vårdnaden om barnet skall ordnas.

Vårdnadsfrågan

Det förflyter ofta avsevärd tid från det interimistiska beslutet till slutlig dom i vårdnadsfrågan. Den långa handläggningstiden för vårdnadsmålen medför problem av skilda slag. Det är en långvarig process som innebär stora påfrestningar för både barn och föräldrar och som riskerar att störa de angelägna framtida kontakterna. Därför måste åtgärder vidtagas för att åstadkomma en bättre handläggning av vårdnadsmålen.

Särskilt önskvärt är att vårdnadsutredningarna bedrivs skyndsamt, dock utan att ge avkall på kvaliteten. Som riktmärke bör gälla att utredningen bör vara klar inom 3–4 månader. Detta mål skulle kunna uppnås om domstolen fick ökade styrfunktioner genom att bestämma vårdnadsutredningens omfattning och inriktning i samråd med utredaren och dessutom fastställa en tid inom vilken utredningen skall vara slutförd.

Slutresultatet i vårdnadsmålen bör i princip bli att den gemensamma vårdnaden inte upplöses i onödan. Detta ligger ju helt i linje med lagstiftarens intentioner. Därför bör en förälder inte uteslutas från vårdnaden med mindre så är förenligt med barnets bästa. En sådan inställning till gemen-

sam vårdnad borde även vara ägnad att minska antalet vårdnadsmål till fromma för barnens bästa.

Mot. 1988/89
So251

Umgängesrätten

Lagens utgångspunkt är att barn har behov av umgänge med båda sina föräldrar, även sedan dessa separerat. Lagener den förälder som inte får vårdnaden en umgängesrättighet genom att vårdnadshavaren ålägges en skyldighet att tillgodose umgänget "så långt som möjligt". Först vid tvist i rättegång krävs uttryckligen direkt hänsyn till barnets bästa.

De nuvarande reglerna om umgänge med barn är i flera avseenden bristfälliga. Kritik kan riktas inte bara mot reglernas utformning utan även mot bestämmelsernas praktiska tillämpning. En grundläggande brist i regelsystemet är att hänsynen till vad som är bäst för barnet inte lyfts fram tillräckligt tydligt. Det har också förekommit fall där umgänge tillerkänns en förälder trots att detta uppenbarligen inte varit förenligt med barnets bästa.

Även då umgänge ligger i barnets intresse kan schablonmässiga beslut av innebörd att barnet skall umgås med den inte vårdnadshavande föräldern vartannat veckoslut, viss angiven period under sommaren och större helger orsaka svårigheter. Stereotypa beslut medger inte att umgänget anpassas till parternas och barnets under åren växlande förhållanden. Inte heller tillgodoses barnets intresse av att någorlunda regelbundet få tillfälle till en längre tids umgänge med den förälder som barnet normalt inte bor hos. I de fall då, till följd av brottslig handling riktad mot barnet eller av annan orsak, något umgänge över huvud taget inte bör förekomma med hänsyn till barnets bästa, finns det vidare risk för att en schabloniserad bedömning av umgängesfrågorna leder till att ett för barnet skadligt umgänge trots allt kommer till stånd.

Det är nödvändigt med en större flexibilitet och en bättre anpassning till förhållandena i det enskilda fallet vid avgörande av umgängesfrågor. För att få till stånd en mindre kategorisk rättstillämpning vid tillerkännande av umgänge skulle vissa ändringar kunna göras i FB. Det bör av lagen framgå att umgängesrätten skall tillgodoses efter vad som är bäst för barnet, inte som idag att rätten skall tillgodoses så långt möjligt. Vidare bör lagen innehålla en precisering av vilka faktorer som skall beaktas vid bedömningen för vad som är bäst för barnet. Det skulle då främst gälla barnets ålder och mognadsgrad, känslomässig anknytning mellan barn och umgängesförälder, barnets egen inställning samt föräldrarnas inbördes förhållanden.

Vidare bör umgängesrätten förstärkas till sitt innehåll. Så kan ske genom att ge umgängesrättsföräldern lagfäst rätt att få information i viktigare angelägenheter som rör barnets hälsa och framtid.

De nu föreslagna förbättringarna av umgängesrätten torde sammantagna vara ägnade att bättre bibehålla kontakterna mellan barnet och dess anhöriga. Härigenom skulle förhoppningsvis särskilt motverkas att kontakten mellan barnet och den umgängesberättigade pappan inte upphör i den stora och oacceptabla omfattning som nu är fallet.

För den händelse att föräldrarna inte följer rättens dom om vårdnad eller umgänge kan det bli aktuellt med tvångsvis verkställighet i form av vitesbelopp eller polishämtning. Sådana beslut, som meddelas av länsrätt, utgör mycket känsliga mål eftersom tvånget direkt eller indirekt riktas mot barn. Dessa verkställighetsprocesser är mycket beklagliga och utsätter barnen för extra risker och inte bara vid direkta polishämtningar. Situationen blir dessutom prekär genom att lagen faktiskt tillåter verkställighet även om det föreligger risk för att barnets hälsa skadas. Därför bör lagen ändras så att länsrätten skall kunna vägra verkställighet i samtliga fall då verkställighet inte är förenligt med barnets bästa. Dessa bedömningar kräver då att rätten har tillgång till bästa möjliga beslutsunderlag, bl. a. genom utnyttjande av sakkunniga.

I dessa verkställighetstvister måste man också söka en metod för att om möjligt undvika fortsatta tvister. En möjlighet skulle kunna vara att länsrätten vid vägrad verkställighet med bindande verkan skulle kunna återförvisa vårdnads- och/eller umgängesfrågan till allmän domstol för omprövning. En sådan modell borde få positiva konsekvenser för att såväl minimera ett destruktivt dubbelprocessande i läns- och tingsrätter som att förebygga s. k. umgängessabotage från vårdnadshavare.

Rättslig omprövning

I vissa fall behövs omprövning av vårdnads- och umgängesfrågorna. Det blir särskilt motiverat om en vårdnadshavare genom olika åtgärder försvårar eller omöjliggör för barnet att träffa den andra föräldern. Nuvarande regler motverkar inte tillräckligt effektivt sådant umgängessabotage. Förändringar behövs i FB främst i två avseenden. Vårdnadshavarens ansvar för umgängesrätten bör ytterligare betonas. Möjligheterna till omprövning av vårdnaden måste utvidgas och preciseras till att avse även åsidosättande av umgängesrätten. Härigenom skulle vårdnaden övergå från den saboterande föräldern till den förälder som kan antas bäst främja ett nära och gott umgänge med barnet.

I grunden handlar umgängestrassel dock ofta om sociala problem som löses bäst om föräldrarna får hjälp och stöd att bearbeta sina konflikter så att de i framtiden kan samarbeta i frågor som rör barnet.

Straffrättslig sanktion

I Brottsbalken 7 kap. 4 § straffbelägges egenmäktighet med barn. Härmed skyddas främst en vårdnadshavare från brottsliga handlingar av en umgängesberättigad förälder eller annan person som innebär att den rättmätiga vårdnaden inte kan utövas. Något motsvarande skydd för den umgängesberättigade föräldern finns däremot inte, ens vid totalt sabotage av vårdnadshavaren mot umgängesrätten. Det är uppenbarligen ologiskt att barnets behov av kontakt med föräldrarna har straffrättsligt stöd beträffande vårdnadsföräldern men inte beträffande umgängesföräldern. Man

”straffar” visserligen inte fram en god kontakt med barn men vid en total översyn av regelsystemet om vårdnad och umgänge bör ingå frågan om straffrättslig sanktion i klara fall av umgängessabotage som en form av egenmäktighet med barn.

Mot. 1988/89
So251

Ny lagstiftning

Frågorna om vårdnad och umgänge vid skilsmässa är av avgörande betydelse för barn och föräldrar. Inte sällan uppkommer problem. Flera av dessa kunde förutses redan i samband med lagstiftningsarbetet 1982–83. Därefter har problemen förstärkts alltmer. Regeringskansliet har uppmärksammat på problematiken i många omgångar och från skilda håll, senast genom riksdagen under våren 1988. Några förbättringsförslag har ännu ej framlagts och inte ens aviserats från regeringens sida. Dessa frågor är av så väsentlig karaktär att de inte längre får fördröjas.

Bortförande av barn

Ett tilltagande problem på det internationella rättsliga området är det ökande antalet fall av olovligt bortförande av barn. Det gäller främst då en förälder utan lov för med sig sitt barn till ett annat land för att undanhålla den andra föräldern vårdnaden om barnet. Hit hör emellertid också fall då en förälder håller kvar barnet i ett annat land efter umgängestidens utgång eller efter det domstol har anförtrott vårdnaden åt den andra föräldern.

Den ökade rörligheten över gränserna medför ett allt större behov av en internationell reglering på området. Det är särskilt viktigt att få till stånd ett samarbete mellan länder.

Det är därför av stort värde att Sverige nu har beslutat att ansluta sig dels till Europarådskonventionen den 20 maj 1980 om erkännande och verkställighet av avgöranden rörande vårdnad om barn samt om återställande av vård av barn samt dels till Haagkonventionen den 25 oktober 1980 om de civila aspekterna på internationella bortföranden av barn. Emellertid är det inte realistiskt att räkna med någon större anslutning från de stater i förhållande till vilka de största problemen föreligger i dessa frågor. Därför är det angeläget att Sverige verkar för att få till stånd ett samarbete med stater som står utanför konventionerna.

Tvångsomhändertagande av barn

Barn som far illa

Det finns situationer, då samhället måste ingripa mot föräldrarnas vilja för att skydda barn som vanvårdas, misshandlas eller utnyttjas på ett otillbörligt sätt. När barns behov kommer i konflikt med de vuxnas har barnens behov företräde. Det är en grundprincip i svensk lagstiftning, som vi skall vara stolta över och värna om.

Den 1 januari 1982 trädde en ny socialtjänstlag i kraft (SoL) samtidigt som lagen om vård av unga (LUV) ersatte den tidigare barnavårdslagen.

Antalet omhändertaganden per år utan föräldrarnas samtycke sjönk snabbt till ungefär hälften. Utvecklingen skulle vara positiv – förutsatt att man funnit nya vägar att stödja barn och föräldrar eller att barnfamiljernas situation drastiskt förbättrats. Den förklaringen har visat sig mindre sannolik.

LVU var avsedd att bli en skyddslag användbar i förebyggande syfte. I stället tycks utsatta barns situation ha försämrats genom att många socialnämnder inte längre vågar låta länsrätten pröva ett omhändertagande innan skada uppstått eller misshandel kan bevisas. Barnavårdsmål behandlas alltför ofta som brottmål, dvs. domstolen försöker bevisa att barnet tagit skada istället för att bedöma om skada föreligger för hälsa och utveckling. Detta kan ha sin grund i att den nya lagstiftningen är svårtolkad och behöver preciseras eller att barnavårdsärenden får otillräckliga resurser på grund av anhopning av andra typer av ärenden inom socialtjänsten. Bristen på barnperspektiv i domstolarna liksom ensidig kritik och nedvärdering av socialtjänstens arbete i massmedia torde också ha medverkat till denna utveckling.

Den av regeringen aviserade propositionen våren 1989 om ändring av LVU bör innehålla preciserade formuleringar, som klart markerar allvaret i utsatta barns situation. Bland annat bör den stora sårbarheten hos spädbarn och små barn jämfört med större barn och vuxna konkretiseras. Socialtjänsten är med all rätt skyldig att ingripa, om ett omhändertagande är enda möjligheten för att ett barn skall få nödvändig hjälp och vård. Men det är viktigt att det omhändertagna barnet får upprätthålla och utveckla sina kontakter med föräldrarna i positiv riktning.

Socialtjänsten måste garanteras tillräckliga resurser, fortbildning och kontinuerlig utveckling av arbetsmetoderna för insatser före och efter omhändertagandet. Det är bland annat viktigt att familjehemmen, som ofta ställs inför orimligt svåra uppgifter när det gäller att hjälpa svårt störda barn och deras familjer, får erforderligt stöd. Alltför många omhändertagna barn vårdas idag på institutioner av varierande slag. Denna utveckling bör följas med stor uppmärksamhet. Insatser efter omhändertagandet skall syfta till snar återförening med föräldrarna i samtliga fall där detta framstår som möjligt. Vidare måste socialnämnden ha kvar nuvarande möjlighet att förhindra skadliga flyttningar.

Barn som gör illa

Barn inte bara far illa. Barn kan också göra illa. Det finns ett antal barn och ungdomar som stjälar, förstör eller misshandlar. För det stora flertalet rör det sig om ett engångstillfälle av vad som skulle kunna karakteriseras som avancerat bus eller "pojkestreck". För en liten grupp barn och ungdomar blir snatterierna, stölderna, klottret och slagsmålen en livsstil som, om den inte bryts, riskerar att leda in i mer avancerad kriminalitet ju äldre den unge blir.

Lika oacceptabelt som att vuxna begår brott är det att barn gör det. Ofta är det lätt att finna förklaringar till att ungdomar begår lagöverträdelser. Nyfikenhet och omognad leder en del barn till att genom förbjudna hand-

lingar söka spänning och pröva de gränser, som vuxenvärlden satt upp. Andra vill hävda sig bland kamrater eller väcka vuxnas uppmärksamhet.

Mot. 1988/89
So251

Barn lär sig saker i samspel med andra. Det finns därför ett klart samband mellan barn som far illa och barn som gör illa. Barn som växer upp i social och känslomässig misär, som tidigt präglas i miljöer med våld, missbruk och brist på hänsyn löper stor risk att bli socialt utslagna. Därför är lyhördhet för tecken på att barn far illa och snabbt insatta förebyggande åtgärder av största vikt.

Hos några få ungdomar utvecklas i tidig ålder kriminalitet till det för dem "normala" beteendet. En liten grupp pojkar, som lever på det viset i Stockholm, har under senare tid fått stor uppmärksamhet. En mycket viktig uppgift för staten är att skydda medborgarnas liv och egendom från skada. Staten kräver genom olika lagar att alla människor, även ungdomar, uppträder på ett visst sätt mot varandra och brott mot de uppsatta reglerna leder till olika former av reaktioner och sanktioner. Men modern kriminalpolitik syftar inte bara till att straffa. Genom olika rehabiliteringsåtgärder försöker man också återföra lagöverträdarna till ett hederligt liv. Sådana rehabiliterande insatser måste vara särskilt utformade och intensiva när det gäller barn och ungdomar. Där handlar det om att genom olika åtgärder vårda och fostra de unga.

Barn och ungdomar som begår kriminella handlingar skall inte straffas. Istället skall samhället genom skilda former av vård och stöd förmå de unga att sluta begå brott samt skapa förutsättningar för dem att leva under ordnade förhållanden. Detta är utgångspunkten när samhället reagerar och ingriper mot barn och ungdomar som begår brott.

Det faktum att det är socialtjänstlagen och LVU som reglerar behandlingen av barn och ungdomar upp till 20 år innebär också att det är de sociala myndigheterna respektive landstingen som har ansvaret för vården. Det är enligt vår uppfattning viktigt att denna ordning blir bestående. Fr. o. m. det år då någon fyller 15 år får vederbörande dömas till påföljd. Det normala är emellertid att ungdomar i åldern 15 till 18 år överlämnas till de sociala myndigheterna för vård enligt socialtjänstlagen eller LVU. Att så unga människor döms till fängelse måste även framgent tillhöra sällsynta undantagsfall.

Trots att vi anser att den nuvarande ordningen, där de sociala myndigheterna har huvudansvaret för vården, är bra, är vi inte nöjda med resultaten av de insatser som görs. Tvärtom pekar erfarenheterna ofta på att myndigheterna gång på gång misslyckas i sina ansträngningar att återföra en grupp av hårt belastade ungdomar till ordnade förhållanden.

Till en del kan misslyckanden bero på att de sociala myndigheternas ingripanden kommer för sent och inledningsvis brister i konsekvens och auktoritet. Det är därför angeläget att socialvården utökar sitt ansvarstagande för ungdomar, som hamnat i missbruk, prostitution eller kriminalitet. Tonårsinstitutioner och familjehem måste få resurser och vårdprogram, som möjliggör en effektiv gränssättning och återuppfostran.

I många fall torde tvångsomhändertagande behöva göras tidigare för att öka chanserna att avbryta påbörjad brottskarriär. Den i och för sig vällovliga ambitionen att så länge som möjligt arbeta med frivillighet och vård i

öppna former, riskerar inte sällan att leda till att den unges asocialitet under tiden förstärks.

Regeringen har aviserat att förslag om ändring i statsbidragsregler för § 12-hemmen (f.d. ungdomsvårdsskolorna) kommer att föreläggas riksdagen under våren 1989. Reglerna bör utformas så att de stimulerar till en överensstämmelse mellan platsantal och reellt behov. För närvarande råder platsbrist, som nuvarande regler bidragit till.

Några ungdomar har så avvikande beteende att vård ej kunnat erbjudas på traditionellt § 12-hem. Enkelt uttryckt slipper ungdomarna i vissa fall att vårdas på § 12-hem om de uppträder tillräckligt störande. Detta är naturligtvis oacceptabelt. För deras del bör ett större upptagningsområde övervägas och § 12-hem med utökade vårdresurser – bl. a. särskilt kvalificerad personalkompetens – finnas att tillgå.

Det är också viktigt att samarbetsrutiner utarbetas, så att ungdomar som befinner sig i gränzonen mellan psykiatrin och socialtjänsten garanteras en adekvat vård.

Regeringen bör skyndsamt ta initiativ till att rådande problem och brister beträffande § 12-hemmen analyseras och åtgärdas. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Barn och det rättsliga förfarandet

Familjemål

Ilse Wetter menar i sin doktorsavhandling "Barnet och rätten" att rättsmyndigheter inte ser på barn utifrån barnens perspektiv. Hon har granskat 679 mål om vårdnad, omhändertagande och verkställighet. Genomgående är det vuxna, som talar över huvudet på barnen. Vuxenpsykiatriska utlåtanden väger tyngre än barnpsykiatriska och barnen saknar egen talerätt. Hennes avhandling mynnar ut i att det behövs större inflytande för psykologer och andra barnexperter.

I utredningen "Barns behov – föräldrars rätt" betonas att mer kunskap behövs om barns behov och utveckling, inte bara bland förtroendevalda utan i lika hög grad bland domare och nämndemän. Enligt svenska lagar skall domaren i tvistiga vårdnads- och umgängesfall i första hand utgå från barnets bästa. Det är en mycket svår uppgift. Utan barnpsykologiska kunskaper kan den bli näst intill omöjlig. Man kan inte begära att en domare, utöver sina långvariga kvalificerade lagstudier också skall hinna tillägna sig omfattande kunskap om barns utveckling och behov i olika åldrar. Vid behov bör rätten därför kunna utökas med en ledamot med ingående kunskaper om barns utveckling och behov.

Rättegångsutredningen föreslår att allmänna domstolar skall få möjlighet att i alla slags mål låta en expertledamot ingå i domstolen. En sådan möjlighet kan bli till stort gagn för barn i mål där det fordras ingående kunskaper om barns utvecklingsgång och behov, t. ex. i vårdnads-, placerings- och omhändertagandemål.

Barn som brottsoffer

I brottmål om sexuella övergrepp mot barn uppkommer inte sällan särskilda rättsliga problem. Inriktningen måste vara att kräva största möjliga hänsyn till barnet utan att göra avkall på kravet på rättssäkerhet för den misstänkte.

Först och främst måste polisen verkställa brottsutredningen så att fara inte uppkommer för att barnet tar skada därav. Särskilt stor varsamhet bör iakttagas vid förhör med barn vid fall som berör sexuallivet. Några direkta föreskrifter om förhör med barn som utsatts för brott finns inte. Sådana regler bör därför införas i förundersökningskungörelsen. Därutöver får polisen följa RPS:s anvisningar för handläggningen av ärenden om sexuella övergrepp mot barn (rapport 1987:5 och 6). Av särskild betydelse är att konsekvent göra videospelningar av förhör med barnet, för att bl. a. om möjligt bespara barnet själva rättegången.

Vad därefter gäller målets behandling inför domstol måste man i görligaste mån undvika att det för brottet utsatta barnet personligen måste närvara eftersom risken är stor att barnet tar allvarlig skada. Föreligger sådan utredning som tidigare föreslagits räcker det ofta att spela upp den gjorda videospelningen. Om barnets närvaro inte kan undvaras måste möjligheter finnas att vid behov helt säkert och fullständigt undvika personlig konfrontation mellan barnet och gärningsmannen. En sådan lösning är då att placera barnet i ett särskilt rum med videokommunikation till rättssalen. Förhören med barnet i domstolen måste upptagas på videoband av flera skäl men särskilt för att undvika nya uppslitande förhör inför hovrätten vid ett överklagande.

Ett speciellt problem är bedömningen av trovärdigheten i barns berättelser. Man får inte bara avfärda barns uppgifter om sexuella övergrepp utan varje fall måste bedömas med yttersta omsorg. Här finns behov av ett ökat anlitanande av sakkunniga inför domstol. Sådana av rätten utsedda sakkunniga måste vara legitimerade barnpsykologer med juridisk kunskap och storefarenhet av tilltrobedömningar. Härigenom garanteras säkrast möjliga bedömning av barnets trovärdighet.

I vissa mål om sexuella övergrepp äger barnet som målsägande rätt till särskilt juridiskt biträde som gratis skall stödja och hjälpa barnet i olika hänseenden vid förundersökning och rättegång. Denna rättighet är dock kraftigt begränsad men borde vid övergrepp mot barn gälla för samtliga fall, och då även vid överprövning av åklagarbeslut och överklagande av domslut.

Barnolycksfallsärenden

En undersökning gjord av barnmiljörådet angående den rättsliga behandlingen av olycksfall visade att det bland 20891 mål som granskades inte fanns ett enda som behandlade barnolycksfall. Det finns bestämmelser om skyddsanordningar i t. ex. boverkets normer, allmänna ordningsstadgan och byggnadsstadgan. Av undersökningen framgår att bestämmelserna åsidosatts utan att rättslig prövning blivit följden. Polis och åklagare har

varit osäkra om hur svåra barnolycksfall skall behandlas från rättslig synpunkt. Man har inte ansett sig ha stöd i lagen för en förundersökning som kan leda till åtal och rättegång. Därför har sällan vållande- och ansvarsfrågan kommit upp till prövning i domstol.

Det är angeläget att barnen får förbättrat rättsligt skydd och att föräldrarna till drabbade barn får stöd och hjälp att driva olycksärenden vidare till rättslig instans.

Unga som lagöverträdare

Folkpartiet har under en följd av år presenterat förslag som har syftat till att påskynda handläggningen av brottsutredningar och mål där ungdomar är inblandade. Det är särskilt angeläget att samhällets reaktion, hur den än yttrar sig, på brott begångna av ungdomar kommer i så nära anslutning till brottet som möjligt. Riksdagen har också nyligen fattat beslut om vissa lagändringar och om en försöksverksamhet som syftar till att påskynda handläggningen av dessa mål.

Men även vad gäller själva domstolsförfarandet bör åtgärder vidtagas för att möjliggöra snabbare handläggning. Vi anser därför att en ordning med jourdomstolar för unga bör inrättas.

Efter förslag från bl. a. folkpartiet har riksdagen beslutat att vårdnadshavare alltid skall underrättas när deras barn under 18 år misstänks för brott. Därutöver anser vi att vårdnadshavarna bör åläggas att närvara vid huvudförhandling då deras barn ställs inför domstol. Vårdnadshavarnas uppgift är inte endast att ge den unge stöd utan också att informera sig om den eventuella påföljd som den unge får. Skyldigheten för vårdnadshavare att närvara skall jämföras med den som idag gäller för vittnen. I vissa fall kan det vara skadligt för den unge om vårdnadshavaren kallas. I sådana fall bör undantag från huvudregeln kunna göras.

Barn i världen

Det har av tradition ansetts att barn har skydd genom sin familjetillhörighet. Det var först under vårt århundrade som skydd av barn har blivit reglerat genom lagstiftning.

Under 1900-talet har man på internationell nivå i olika sammanhang arbetat för att försäkra barnet stöd och skydd. 1924 färdigställde en icke-statlig organisation, The International Union for Child Welfare, "Declaration of the Rights of the Child". Detta dokument antogs av Nationernas Förbund, NF, den 26 september 1924.

1959 utarbetades i Förenta Nationerna en "Declaration of the rights of the child" som i huvudsak byggde på 1924 års deklARATION. Dock fanns det tillägg om nya rättigheter. Dessa gällde rätt till ett namn, rätt till nationalitet och rätt till social säkerhet.

20 år senare, 1979, proklamerade FN:s generalförsamling det året som "International Year of the child". Tanken väcktes då om en bindande konvention för barnens rättigheter. Arbetet påbörjades i FN och man har vid slutet av föregående år avslutat den andra läsningen av konven-

tionstexten. Konventionen bygger på den deklaration som antogs 1959 men är mer heltäckande och tar bl. a. upp problem med barn i fängelse. Mycket arbete har lagts ner för att skapa ett skydd för barn vid väpnade konflikter.

Erfarenheterna av de internationella konflikter vi haft i vår värld visar alla samma skrämmande bild av mänskligt lidande. Det står också helt klart att det i allt större utsträckning är civila personer som dödas och skadas. Många av offren är barn. Att det i så stor utsträckning är civila som drabbas beror inte bara på att det moderna kriget förs utan klara frontlinjer, man använder också i vissa fall metoder som syftar till att förstöra infrastrukturen i landet. Att även minderåriga sedan inkallas till de väpnade styrkorna bidrar till att många barn återfinns bland krigets offer.

För att kunna begränsa lidande har Sverige vid arbetet med konventionstexten kraftfullt drivit kravet att texten skall innebära en förbättring av nuvarande normer, t. ex. vad som finns i protokollet till Genèvekonventionen. Det krav som ställs från bl. a. Rädda Barnen att åldersgränsen för barns rekrytering till väpnade styrkor skall läggas fast till 18 år är mycket välmotiverat och alla ansträngningar bör göras av de svenska förhandlingarna för att få kravet bifallet.

Att arbetet med konventionen bedrivs snabbt är nödvändigt. I många länder har inställningen till familj, äktenskap, barn-föräldrarelationer snabbt förändrats under senare år. Även insikten att barn är självständiga individer med egna rättigheter har fått vid spridning. Samtidigt lider många barn såväl fysisk som psykisk skada, de tvingas till prostitution, de tvingas utföra hårt arbete och utsätts för diskriminerande behandling.

Även i Europarådet pågår arbete för att kartlägga de missförhållanden som råder och i den parlamentariska församlingen anta texter vars efterlevnad skall garantera barns rättigheter och omsorger. Europadomstolen har också prövat ett antal anmälningar där skälen har varit brott mot de mänskliga rättigheterna.

Exempel på frågor som behandlats är handel med barn för illegal adaption, för prostitution, för pornografiskt utnyttjande, för barnarbete och för arbete under slavliknande former.

Det är viktigt att Sveriges regering fortsätter det påbörjade arbetet genom att i internationella kontakter föra fram våra synpunkter på hur kampen måste föras mot de missförhållanden som råder i många länder.

Man bör också uppmärksamma barns rätt vad gäller legal status, inom familjen, utbildning och arbete, moralisk fostran, hälsa osv.

En del av detta är täckt genom existerande konventioner men mycket återstår att göra. Vidare står fortfarande ett antal länder utanför genom att de ej undertecknat gällande konventioner. Även här har den svenska regeringen ett stort ansvar att i sina kontakter försöka få en förändring till stånd. Sveriges uppgift måste vara att dels uppmana de länder som ej ratificerat gällande konventioner att göra detta, dels att med uppmärksamhet följa och påtala om överenskommelser inte följs.

Genom aktiv medverkan i arbete i internationella organisationer och fora kan också svenska representanter stödja det arbete som pågår.

Det finns vidare anledning att se över den svenska lagstiftningen så att

den står i överensstämmelse med de krav som ställs i gällande och kommande konventioner. Det arbete som påbörjats för att möjliggöra en svensk anslutning till ILO-konventionen om barnarbete bör påskyndas.

I vår motion om ökat bistånd till u-länderna har vi också berört barnens situation. Stora insatser kan göras för att hjälpa till med barna- och mödravård. Bättre familjeplanering ger de barn som föds drägligare levnadsvillkor. Ett inslag i den svenska biståndspolitikerna måste vara att genom utbildning och information bistå och göra det möjligt för föräldrar i tredje världen att själva planera och ta hand om det antal barn de önskar.

I folkpartiets partimotion om det internationella biståndet föreslår vi en uppräkning av anslaget till UNICEF, FN:s organ för hjälp till barn i fattiga länder, med 10 milj.kr. utöver vad regeringen föreslagit. Vi ser UNICEF:s arbete som både angeläget och effektivt.

Flyktingbarn

Flyktingbarn och asylsökande barn

Barn i flyktingärenden bär ofta på svåra upplevelser. De kan ha väl så starka skäl att söka politisk asyl som föräldrarna, kanske de ibland har starkare behov av skydd än föräldrarna. Ändå får de ytterst sällan egna utredningar. Barnen betraktas som bihang till föräldrarna, inte som individer med alldeles egna behov av en fristad, trots att hälften av alla världens flyktingar beräknas vara barn.

Krig, förföljelse och terror riktar sig i allt större utsträckning medvetet mot barn. I Chile, t.ex., är det inte ovanligt att barn misshandlas eller skadas inför sina föräldrar som påtryckning när dessa förhöras. De flyktingbarn som kommer från krigshärjade områden som Etiopien och Libanon har ofta varit utsatta för långvarigt hot mot familjen, och separationer från föräldrar i hemlandet. Enligt en undersökning hade hälften av de undersökta barnen från dessa länder själva blivit utsatta för våld. En del barn åter blir vittne till husundersökningar, eller tvingas leva separerade från sina föräldrar i vetskap om att föräldrarna hotas till livet. Barn kan bli utsatta för misshandel, eller få sina hem förstörda. Tyvärr förekommer också att barn utsätts för tortyr eller avrättas.

När flyktingbarnen kommer till Sverige görs sällan någon kartläggning av vilka erfarenheter barnen för med sig från sina hemländer – varken från polisens, invandrarverkets eller socialtjänstens sida. Risken är därför stor att dessa barn blir "osynliga". skriver socialstyrelsen i en rapport i mars 1988.

De förhör som ligger till grund för direktavvisningar är summariska och huvudsakligen helt utan beaktande av barnens situation. När en familjs asylansökan behandlas är det inte alltid som handläggaren begär in uppgifter om barnen. Det kan ibland leda till att familjer med barn som verkligen varit i starkt behov av att få stanna i Sverige inte fått göra det. Detta sker trots att både invandrarpolitiska kommittén, IPOK, och den proposition som följde på utredningen slog fast att barnens situation måste uppmärksammas i samtliga fall, och att humanitära skäl relaterade till barnen kan ha betydelse för prövningen av föräldrarnas ansökan.

Det är vidare angeläget att förebygga och behandla psykiska störningar som antingen är en följd av flykten eller av den påfrestande väntetiden före beslutet om uppehållstillstånd.

De erfarenheter som barnen bär med sig från hemlandet och genom flykten kan skapa svåra psykiska och fysiska problem, framförallt om barnen inte får tillräcklig hjälp i Sverige. Problemen kan härröra från direkta våldsupplevelser, från separationer från föräldrarna, och från själva det faktum att föräldrarna inte förmått skydda dem.

En mycket stor andel av flyktningbarnen har varit utsatta för separationer från nära anförvanter under längre eller kortare tid före flykten till Sverige. Ofta har det varit en förälder som barnet förlorat kontakten med. Dessutom har barnet skilts från nära släktingar i hemlandet, från vänner, husdjur och leksaker som betytt mycket för dem. Barn som utsatts för separationer tidigt i livet reagerar ofta med att bli mer beroende, och särskilt känsliga för separationer och uppbrott senare. Därför bör man undvika att förflytta barnfamiljer från förläggning till förläggning. Det finns starka skäl att stödja socialstyrelsens förslag om att låta vissa förläggningar specialisera sig på att ta emot barnfamiljer. Så undviks de idag täta uppbrotten och flyttningarna för barnfamiljer, och så kan också verksamheten på de olika förläggningarna anpassas till barnens behov.

Socialstyrelsen skriver följande i sin rapport om flyktningbarnens behov av hjälp:

För ett litet barn utgör föräldrarna livets trygghet. Små barn behöver tro att deras föräldrar kan skydda dem till liv och lem. . . . Att alltför tidigt och alltför brutalt berövas tron på föräldrarnas allmakt är en mycket omskakande och svår upplevelse för ett barn. Det är detsamma som att förlora sin grundtrygghet. I diktaturer och krig gör barnen dagligen sådana erfarenheter. Barn misshandlas och skadas i föräldrarnas åsyn utan att dessa kan göra något åt det. Och föräldrar misshandlas i barnens åsyn utan att kunna försvara sig. I båda fallen raseras bilden av föräldrarna som de som beskyddar, älskar och ställer allt tillrätta. En sådan chockartad desillusoneringskapar upplevelser av extrem skyddslöshet. Ju tidigare i livet detta sker, desto allvarigare blir följderna för barnets utveckling. För större barn ligger det också nära till hands att förlora tron på hela vuxenvärlden, som tillåter att sådana övergrepp sker.

Den fruktan familjen känner för att kanske tvingas återvända till det land den flytt från drabbar barnen hårt. De reagerar på föräldrarnas sinnesstämning. Barnen är beroende av att föräldrarna orkar ge dem en trygg omgivning. Många flyktningföräldrar förmår inte detta i sin pressade situation. De alltför långa väntetiderna skapar en sådan ångest hos föräldrarna att de absorberas av sin oro, och deras otrygghet smittar av sig på barnen.

Från flera undersökningar om det psykiska hälsotillståndet hos asylsökande familjers barn vet vi att en majoritet uppvisar tecken på psykisk ohälsa. De kan vara aggressiva, deprimerade, de kan regrediera i utvecklingen, ha sömnproblem, åtstörningar och psykosomatiska besvär.

Ovisshet, långa väntetider och ett totalt beroende av svenska myndigheter är faktorer som inverkar negativt på vuxna asylsökandes möjligheter

att fungera som trygga föräldrar för sina barn. Socialstyrelsen understryker i en skrivelse till regeringen från förra året att kortare handläggningstider hör till "de viktigaste mentalhygieniska åtgärder som kan vidtas för asylsökande och deras barn".

Mot. 1988/89
So251

Flyktingförläggningen bör av ovan redovisade skäl ha tillgång till ett barnpsykiatriskt team. Självfallet måste barnens behov klarläggas redan under förläggningsvistelsen. Det är viktigt att familjen får hjälp att bearbeta sina upplevelser och känslor. Aktivt bearbetande terapier av barn med separationsångest eller svåra krigsupplevelser kan däremot i flertalet fall vänta tills familjen fått uppehållstillstånd, om den barnpsykiatriska expertisen inte finner skäl emot. Varje sjukvårdsregion bör därför organisera ett barnpsykiatriskt team som ska bistå både flyktingbarn med tillstånd och asylsökande familjers barn på förläggningar inom sjukvårdsregionen.

Barn i asylsökande familjer måste dessutom få lika rätt till barnhälsovård som andra barn i Sverige. Så är inte fallet idag, då de endast får akut sjukvård och tandvård. Denna bedömning varierar från läkare till läkare, och i extrema fall kan ett flyktingbarn få gå utan hälso- och sjukvård i flera år under sin vistelse i Sverige.

Det råder ett principiellt förbud mot att ta barn i förvar. Senast skärptes bestämmelserna under våren 1987. För att ta barn från asylsökande familjer i förvar fordras "synnerliga skäl". I verkligheten har förvarstagandet av flyktingbarn accelererat, och nått proportioner som skulle varit otänkbara tidigare trots att riksdag och regering ständigt skärpt tonen.

Dessa övergrepp mot oskyldiga barn måste få ett slut. Ingen förändring kommer att ske med mindre än att ett förbud mot att ta barn i förvar införs.

Det borde vara alldeles självklart att ärenden som rör familjer med barn behandlas särskilt skyndsamt.

Ensamma flyktingbarn utgör en alldeles särskilt utsatt grupp. Sverige saknar en övergripande policy för hur de ensamma flyktingbarnen ska bemötas, menar Rädda Barnen i rapporten "Ensamma flyktingbarn i Sverige". Det finns ingen statistik ens på hur många dessa barn är. Invandrarverket har flera gånger uttryckt att man anser att barn mår bäst av att vara hos sina föräldrar, dvs ett underkännande av det mycket svåra beslut som föräldrarna tagit genom att skicka iväg barnen ensamma. Innan ensamma barn avvisas till ursprungslandet måste man vara fullständigt förvissad om att barnens säkerhet och trygghet kan garanteras. Att barn mår bäst hos sina föräldrar är naturligtvis en självklarhet i de allra flesta fall. Men ibland kan det hända att inte ens föräldrarna förmår skydda barnet och ge det grundläggande säkerhet. I sådana fall måste mottagandet i Sverige baseras på förståelse, insikt och humanitet. Det är svårt att finna en tillsynsform som passar alla barn. För vissa kan grupphem vara det bästa alternativt. För andra kan fosterhem i svenska familjer eller i familjer från samma land eller kulturkrets vara bäst. Men grupphemmen förlorar sin mening om de tillåts bli för stora: 18 – 20 barn är för mycket på ett och samma grupphem. Det kan också finnas skäl att ifrågasätta lämpligheten av att placera enstaka flickor på ett hem där de flesta är pojkar. Detta riskerar att skapa stora problem för flickorna – de kanske

anses som lösaktiga eller till och med utnyttjas. Det är inte heller alltid lätt att finna fosterfamiljer från samma kulturkrets: tillhör familjen t. ex. en religiös inriktning och barnet en annan kan barnet riskera att fara än sämre. Därför måste en mångfald olika alternativ finnas för att varje barn ska kunna tas omhand på det sätt han eller hon bäst behöver.

Barnombudsman och barnmiljörådet

Det finns talrika exempel på hur barns intressen blir eftersatta i samhällsutvecklingen. Åtgärder som syftar till att förbättra barns livsvillkor måste därför stärkas.

Barnfamiljernas ekonomi har försämrats både reellt och jämfört med andra grupper. Många småbarnsföräldrar pressas därför till alltför långa arbetstider. Barns rättsskydd är eftersatt vid t. ex. olycksfall och vårdnadstvister. Deras intressen tillvaratas ofta dåligt i samband med familjevåld, sexuella övergrepp, missbruk eller psykiska avvikelser hos föräldrarna. När omhändertagande måste ske sätts åtgärden ofta in så sent att barnet hunnit få bestående skador. Det finns barn som aldrig får en trygg plats – barn vars liv präglas av ständiga omflyttningar mellan föräldrahem, vårdinstitutioner och familjehem med skador för livet till följd. Miljörisiker av alla de slag – radon, "sjuka hus", passiv rökning, tunga metaller, avgaser från trafiken, buller, stress osv. – belyses vanligen från vuxensynpunkt. Detta trots att barn är mest sårbara och därför borde tas som utgångspunkt, när gränsvärden skall sättas och lag stiftas. Tydligast framstår barns rättslöshet och bristen på hänsyn till barns basala behov i flyktingärenden – barn i fängelse, barn åtskilda från sina föräldrar och barn som, efter år av trygghet och ordnad skolgång, då sår börjat läka efter krig, svält och oro för fängelse och tortyr av anhöriga, utvisas till en oviss framtid.

På många håll har en urholkning av barnkompetensen skett. För att främja en helhetssyn i vården har barnsjuksköterskor inom barnhälsovården ersatts med distriktssköterskor, som tvingas ägna allt större del av sin tid åt hemsjukvård och äldreomsorg. Övergången till att socialsekreterare skall handlägga ärenden inom vitt skilda fält och sammanslagningen av specialnämnderna till en samlad socialnämnd har skett i samma vällovliga syfte. En nackdel är att specialkunskap på barnvårdssidan förlorats. Inom skolan har tjänster, som kräver särskild kompetens för t. ex. specialundervisning eller särskilt stöd i klassen, dragits in.

Vanligen saknas specifik barnkompetens, när samhällets utveckling på längre sikt planeras – exempelvis vid beslut som berör stadsplanering, miljöskydd, hälsopolitik, invandrarfrågor och arbetsmarknad.

Ett pressmeddelande från socialdepartementet i februari 1988 inleddes med fältropet "Förstärk barnmiljöarbetet – Inrätta en barnombudsman." Departementets arbetsgrupp BUS (Barn-Ungdom-Samordning) föreslog en breddning av Barnmiljörådets ansvarsområde och inrättande av en barnombudsmannatjänst. Rapporter från uppvaktningar och hearing före valet antydde att regeringen hade för avsikt att hörsamma förslaget från BUS. Det är med oro vi noterat att regeringen nu signalerar, att Barnmiljörådet skall upphöra i sin nuvarande utformning och inordnas under Social-

styrelsen. Detta utan att man på något sätt klarlagt hur Barnmiljörådets arbetsuppgifter skall följas upp i den nya organisationen. Än mindre har en välbehövlig breddning av ansvarsområdet antytts. Inte heller inrättandet av en barnombudsmannatjänst omnämns av regeringen.

Folkpartiet anser att en statlig barnombudsmannatjänst bör inrättas. I Norge finns sedan några år en väl fungerande barnombudsmanorganisation. Den kan tjäna som modell, när verksamheten skall planeras i Sverige. Barnombudsmannen skall kontinuerligt följa och utreda barns och barnfamiljers villkor i samhället. Bl. a. bör följande funktioner ingå i ansvarsområdet:

- remissinstans
- se till att lagar, som berör barns villkor, efterföljs
- föreslå åtgärder för att stärka barns rättssäkerhet
- granska befintlig och planerad lagstiftnings effekt på barns situation i samhället och föreslå erforderliga kompletteringar. Det kan gälla plan- och bygglagen, arbetsmiljölagen i skolan, marknadsföringslagen, ordningsstadgan, lagar som berör våld i samhället, drog- och alkoholmissbruk, familjerätt osv.
- kartlägga barns livsvillkor i kommuner och stimulera till för barn positiva åtgärder
- informera om barn och deras livsvillkor.

Vid Rädda barnens sociala avdelning finns s. k. barnombudsmän med ett ansvarsområde som kan utgöra ett värdefullt komplement till en statlig barnombudsman. De sysslar med opinionsbildning, informerar om barns situation både i Sverige och internationellt och initierar forskning om barn. När det gäller engagemang i enskilda ärenden har ideella organisationer, t. ex. BRIS (Barnens rätt i samhället) och RMSÖ (Riksföreningen mot sexuella övergrepp på barn) en viktig kompletterande funktion.

Innan en översyn av Barnmiljörådets organisation föreläggs riksdagen bör en noggrann analys och utvärdering ha skett av det arbete som redan nu görs. Regeringens förslag bör innefatta en breddning av ansvarsområdet i syfte att få en helhetssyn på barns livsvillkor enligt det ovan anförda.

God kultur – och skröp

Barn utsätts för en omfattande påverkan av kulturyttringar av skiftande slag och kvalitet: Böcker, teater, serietidningar, film, TV, radio etc. Mycket av detta är berikande, underhållande och på skilda sätt personlighetsutvecklande. I partimotionen om kultur utvecklar Folkpartiet det angelägna i att barnkulturen får en framträdande plats i allt kulturutbud.

Men det finns också "kultur" som kan väcka skräck och ge oro, som kan bidra till att utveckla fördomar eller på annat sätt innebära skadlig påverkan på barn och ungdomar. En del av det utbud som finns av film och framför allt video innebär uppenbarligen sådana risker och är utan tvekan farligt för barn.

Det är i första hand föräldrarna som har ansvaret för att deras barn inte ser på videofilm som är skadlig för dem. Lagstiftaren har dock satt gränser, för vilket videoutbud som får hyras ut eller säljas. Reglerna för detta finns i

videovåldslagen. I vissa avseenden anser vi att denna lag behöver skärpas. Straffen för den som bryter mot lagen bör bli strängare än idag. Dessutom bör varje videofilm få en ansvarig utgivare som är den mot vilken ansvar kan riktas om filmens innehåll strider mot lagen.

Mot. 1988/89
So251

Forskning om barn

Varje liten förändring i samhället påverkar våra barn. De fungerar i allmänhet som små varningslampor som börjar blinka först då utvecklingen fått en olycklig inriktning. Inte bara för barnen utan också för oss vuxna är det därför angeläget att en kontinuerlig forskning sker kring barns reaktion på förändringar i samhället. Hur påverkas t. ex. barnen vid en instabil arbetsmarknad? Hur påverkas de när psykiskt sjuka föräldrar överförs från institution till hemsjukvård? Vilken effekt blir det på barnets kulturella identitet när dess omvärld snabbt växlar? Hur skall flyktingbarnens speciella behov tillgodoses? Vilken effekt har det ökade alkoholbruket bland yngre kvinnor fått på barnens situation?

Socialt utsatta barn

Mycket tyder på att de mest utsatta barnen fått det sämre under 1980-talet. Det finns många tänkbara orsaker till denna utveckling. Antalet yngre missbrukare har ökat och bland dem utgör kvinnor med minderåriga barn en betydande andel. Ny sekretesslag och socialtjänstlag kan ha bidragit till att stödåtgärder till de mest utsatta barnen uteblir eller försenas.

Debatten om tvångsomhändertagande av barn, som startade 1982, gav ett intryck av att barn omhändertas utan skäl och i hänsynslösa former. En verksamhet som är väl förankrad i kunskap och erfarenhet blir okänslig för den typen av kastvindar i opinionen. Därför är det väl motiverat att prioritera forskning kring de socialt mest utsatta barnens levnadsförhållanden och behov. Bl. a. är det angeläget att kartlägga vilka skadeverkningar som drabbar barn i missbruksmiljö. Förekomst och effekt av sexuella övergrepp och förebyggande åtgärder behöver också allsidigt belysas i ytterligare forskning.

Forskning om skolmiljön

Arbetsmiljölagen omfattar sedan 1978 också skolelever från årskurs 7. Arbetsarkivstyrelsen, som är tillsynsmyndighet när det gäller arbetsmiljölagen, har tillgång till ett forskningsinstitut som sysselsätter 340 personer, varav ett fyrtiotal professorer och laboratorer. Hittills har inget forskningsprojekt varit direkt inriktat på barn och ungdomars speciella utsatthet och behov.

Mycket tyder på att yngre individer är känsligare för miljögifter än äldre, något som redan finns väl belagt när det gäller tobak och alkohol. Bullernivån överskrider ofta tillåtet gränsvärde för vuxna i rastutrymmen och skolmatsalar. Ingen vet vilka gränsvärden som är motiverade när det gäller barn. Det är dubbelt så vanligt att barn skadas i skolan som att

vuxna skadas i arbetslivet. Skador förefaller uppkomma på ett annat sätt hos barn än hos vuxna. Tyvärr vet vi idag alltför lite om hur skadorna verkligen uppkommer och hur de kan förebyggas. Forskning angående barn och deras fysiska miljö är starkt eftersatt. Det vore rimligt att det vid institutet för arbetsmiljöforskning tillkommer forskning med speciell inriktning på hur barn och ungdomar påverkas av olika miljöfaktorer.

Mot. 1988/89
So251

Forskningscentrum

Behovet är stort av ett centrum som samlar kunskap om barn, som initierar och samordnar forskningsprojekt och som sprider kunskap om forskningsrön till dem de berör. Det behöver utredas hur ett sådant centrum skall vara organiserat och vilka resurser som är rimliga för att det skall kunna fungera på ett acceptabelt sätt. Verksamheten skulle t.ex. kunna byggas upp till en väl fungerande enhet i anslutning till temaforskningen i Linköping. Tänkbart är att man inom Allmänna Barnhusets ram skulle kunna skapa ett forskningsinstitut för barn på frivillig ideell bas enligt norsk modell. Ett fristående forskningsinstitut för barn är ett annat tänkbart alternativ. Man kan också tänka sig ett organ som samordnar redan existerande forskningsresurser.

Hemställen

Med hänvisning till ovanstående hemställs

{att riksdagen hos regeringen begär förslag till åtgärder i syfte att begränsa arbetsmiljörisiker för landets skolelever,¹}

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om skyddsombud för bekämpande av barnolycksfall,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om åtgärder för att tillgodose behovet av utbildning av personal angående skador uppkomna på grund av sexuella övergrepp och misshandel av barn och kvinnor,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om registrering av kroppsskador,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en samarbetsmodell för handläggning av mål och ärenden av sexuella övergrepp mot barn,

{att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om ny lagstiftning om vårdnad och umgänge med barn,²}

5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om tvångsomhändertagande av barn,

6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om tonårsinstitutioner (§ 12-hem),

{att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om barnpsykolog eller motsvarande barnexpert vid handläggning av vårdnads- och umgänges mål,³}

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om förbättring av barnets rättsställning som brottsoffer, särskilt vid sexuella övergrepp,³]

[att riksdagen hos regeringen begär förslag till åtgärder i syfte att förbättra rättsskyddet vid barnolycksfall,³]

7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts angående det angelägna i att regeringen skyndsamt tar initiativ till att rådande problem och brister beräffande § 12-hemmen analyseras och åtgärdas.

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att sådan anpassning får göras av svensk lagstiftning som möjliggör en anslutning till ILO-konventionen om barnarbete,⁴]

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om särskilda flyktingförläggningar för barnfamiljer,⁵]

8. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att en barnombudsmannatjänst bör inrättas.

9. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om Barnmiljörådet.

10. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om kartläggning av skadeverkningar för barn som växer upp i missbruksmiljö.

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om forskning om barns och ungdomars arbetsmiljö vid institutet för arbetsmiljöforskning.⁴]

Stockholm den 23 januari 1988

Bengt Westerberg (fp)

Ingemar Eliasson (fp)

Karin Ahrland (fp)

Charlotte Branting (fp)

Sigge Godin (fp)

Ingela Mårtensson (fp)

Jan-Erik Wikström (fp)

Bengt Harding Olson (fp)

Kerstin Ekman (fp)

Karl-Göran Biörsmark (fp)

Birgit Friggebo (fp)

Elver Jonsson (fp)

Anne Wibble (fp)

Ingrid Ronne-Björkqvist (fp)

Maria Leissner (fp)

¹ 1988/89: UB259.

² 1988/89: L407.

³ 1988/89: Ju621.

⁴ 1988/89: A244.

⁵ 1988/89: Sf516.

